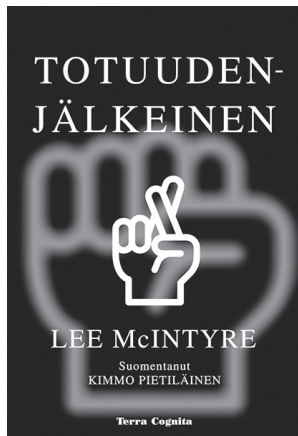

Vaikka löytyykin hulluja totuutta puolustamaan [1]

Osmo Tammisalo

McIntyre, Lee (2021): *Totuuden jälkeinen. (Post-Truth)* Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita. Helsinki.

Jos yrität houkutellessi ystävääsi uskomaan, että jokin asia on totta, joudut esittämään järkeenkäypiä perusteluita. Joudut vetoamaan rationalismiin; siihen, että vain järkeviin perusteluihin on syytä uskoa.

Jos taas yrität saada häntä pitämään asiaa totena jollakin muulla tavalla, olet jo epäonnistunut. Ilmiöiden todenperäisyydestä voidaan tehdä päätelmiä vain järkeräisten perusteluiden kautta. Väitteesi, että jokin on totta, on jo järkeen vetoamista.

Toisinaan maallikon voi kuitenkin kuulla sanovan, että ”tuo nyt on vain sellaista järkiuskoa”. Oppinut saattaa puolestaan väittää, että ”rationalismi on eliitin kehittämä keino ylläpitää valta-asemaansa”. [2]

Molemmat herjat ovat typeryttäviä. Järkeä ja rationalismia ovat jotakin, jota käytetään. Ne eivät ole jotakin, johon uskotaan. Ja järkeä käytetään nimenomaan totuuden löytämiseksi, siis jotta usko olisi oikeutettua. Totuus ei ole neuvoteltavissa.

Tässä mielessä viime aikoina yleistynyt väite, että ”elämme totuuden jälkeistä aikaa” on erheellinen. Lause on itseasiassa sisäisesti ristiriitainen: jos väite on totta, se ei voi olla totta.

Miksi totuuden jälkeisestä ajasta sitten puhutaan niin paljon? Monen kirjoittajan kohdalla ratkaiseva motiivi voidaan ilmaista yhdellä sanalla: Trump. Yhdysvaltain edellisen presidentin estottomat mölähdyttelyt saivat totuudenpuolustajia ennätysmäärin liikkeelle.

Lee McIntyren *Totuuden jälkeinen* erottuu totuusteoksista edukseen. Kirja käy läpi Trumpin edesottamuksia, mutta analyysi menee paljon syvemmälle, postmoderneihin muotivirtauksiin asti.

Tätä kirjoitettaessa teos on erityisen ajankohtainen. Sekä sosiaalisessa että perinteisessä mediassa keskustellaan Helsingin Sanomien pääkirjoituksesta, jossa vertailtiin luonnontieteiden ja muiden tietien politisoitumista. [3]

Kokemuksen nousu

L'expérience vécue, eletty kokemus. Simone de Beauvoirin (1908–

1986) termi korostaa kokemuksen tärkeyttä naisen asemasta keskusteltaessa. [4] ”Näin nämä asiat koetaan” on taas kansanedustaja Riikka Slunga-Poutsalon ilmaus, jolla hän pyrki selittämään joidenkin kantasuomalaisten ajatuksia maahanmuuttajien suosimisesta.

Miten nämä kokemuseräisyyteen vetoamiset liittyvät totuuden jälkeiseen? McIntyre antaa totuuden jälkeiselle sanakirjamääritelmän: olosuhteet, joissa objektiivisten faktojen vaikutus julkisen mielipiteen muokkaamisessa on pienempi kuin tunteisiin tai henkilökohtaiseen uskomukseen vetoaminen.

Tästä Oxford Dictionarystä määritelmästä siis puuttuu de Beauvoirin ja Slunga-Poutsalon käyttämä termi kokemus. Käytännössä termit uskomus ja kokemus ovat kuitenkin läheisesti yhteydessä toisiinsa.

Saatat esimerkiksi uskoa, että spinning-treenin ylämäkivaiheessa verenmaku suussa on tavoiteltava ja miellyttävä olotila. Mutta jos yöllä heräät samoissa tunnelmissa, hengästyneenä ja epämiellyttävä maku kurkussa, tunnet luultavimmin olevasi pahasti sairas. Uskomukset siis muokkaavat kokemuksia.

Tämä on huomioitava myös tieteellisessä tutkimuksessa: tieteelliset tai tieteellisinä markkinoitdut teoriat pystyvät tuottamaan tutkimuskohteille tietynlaisia kokemuksia. Vähintäänkin teoriat voivat johdatella ihmisiä rapor-

toimaan kokemuksistaan tietyllä tavalla.

On esimerkiksi olemassa teoria, jonka mukaan kaikki osallistuvat rodullisen ja/tai sukupuolisen syrjinnän ylläpitoon. [5] Tällaisen teorian omaksuminen saattaa ratkaisevasti muuttaa ihmisten syrjintäkokemuksia ja tapaa kertoa niistä. Tutkija saattaa siis tehdä havaintoja syrjintäkokemuksista, joita ei olisi ilman teoriaa ollut olemassa. Tämä on niin kutsuttua tiedollista saastumista, teorian kykyä tuottaa tutkimustuloksia. (Osa ihmisten syrjintäkokemuksista voi toki myös olla tarkoitushakuisia uhrituumista ja halua vaientaa muita.)

Syrjintäkysymyksissä ilmiöstä ei juuri käydä rakentavaa keskustelua. Sen huomauttaminen, että teoria voi vääristää tutkijan havaintoja ja tuottaa tutkittaville teoriaa tukevia kokemuksia, yleensä nostattaa syytöksiä muiden kärsimyksen vähättelystä. Huomautuksen motiivi on kuitenkin voinut olla puhtaasti tieteellinen, pyrkiä objektiivisuuteen. Periaate on tässä ilmeinen: ihmisten kokemukset eivät voi kumota tai vahvistaa teoriaa, joka perustuu näihin samoihin kokemuksiin.

Kansalaisten arjessa kokemusperäisyyden nousulla harvoin on tekemistä tiedollisen saastumisen kanssa. Kokemuksen arvonnousu ilmenee pikemminkin siinä, että osa ihmisistä edellyttää oman agendan vastaisilta väitteiltä irvokkaan korkeita standardeja, samalla kun omaa näkemystä tukevat väitteet nielaistaan kyseenalaistamatta. Ilmiö on tuttu kaikista ajatteluvinoumia käsittelevistä kirjoista.

McIntyren mukaan tällaiset kaksoisstandardit eivät sinänsä ole faktojen hylkäämistä. Mutta ne ovat sen prosessin rappeuttamis-

ta, jolla faktoja etsitään. Suomesa muun muassa Liisa Keltikan-gas-Järvinen (Suomen Lääkärilehti 10/2016) on kritisoinut nykyilma-piiriä, jossa mielipiteet kelpaavat tiedoksi. Hänen mukaansa media-keskustelulta ei edes odoteta ymmärryksen lisääntymistä:

Vielä 30 vuotta sitten asiantuntija saattoi antaa kokonaisen leh-tihaastattelun ilman valokuva-a. Sitä ei pidetty oleellisena. Nyt luentopyyntö alkaa: voisitko lähettää valokuvasi ja luennon ot-sikon, tässä järjestyksessä. Faktat ovat korvautuneet yksilöllisil-lä kokemuksilla. - - Tällaisessa maailmassa ei ole yksilön oman kokemuksen yli menevää tietoa, vaan tieto testataan omien tun-temusten kautta, ja jokaisen tun-temus on yhtä oikea ja arvokas.

Juuri tähän tarvitaan McIntyren kirjaa: kouluttamaan ihmisiä tais-telussa mielipiteen ja subjektiivisuuden ylivaltaa vastaan. McIntyre kysyy retorisesti: ”Haluaammeko elää maailmassa, jossa päätökset perustuvat siihen, millaisia tunteita ne meissä aiheuttavat, eivät niin-kään siihen miten hyvin ne toimi-vat todellisuudessa?”

Postmodernismi väärissä käsissä?

McIntyre analysoi totuudenjäl-keisen suhdetta myös postmoder-neihin ja relativistisiin hyökkäyk-siin totuudentavoittelua vastaan. Postmodernismin ykkösteesi on McIntyren mukaan se, että objek-tiivista totuutta ei ole.

Lievemmissä muodossa väite kuuluu, että ideologiat vaikuttavat siihen, mitä tutkijat tutkivat. Tämä on päivänselvää: tutkimusaiheiden ja myös menetelmien valintaan on monenlaisia motiiveja ja osa niistä

voi olla poliittisia. Yhtä selvää pi-täisi kuitenkin olla, että poliittinen ideologia ei vaikuta siihen, ovatko saadut tutkimustulokset päteviä vai eivät.

McIntyren mukaan postmoder-nismin toinen teesi on, että jonkin asian julistaminen totuudeksi on julistajan poliittisen ideologian ilmaus. Tietoon liittyvät väitteet olisivat osa pelottelutaktiikkaa, jonka tarkoitus on pakottaa heikommat omaksumaan vahvojen ideologiset näkemykset. Totuusväitteet eivät olisi opettamista vaan alistamista ja vallankäyttöä.

Teesien perusteella on helppo nähdä, miksi postmodernismi kääntyi itseään vastaan: aate voitiin kaapata toisenlaisiin, konser-vatiivisiin tarkoitusperiin. McIntyre kirjoittaa: ”Postmodernistit ovat vaikuttaneet tähän tilantee-seen vetäytymällä ajatustensa mo-nimutkaisuuteen, jonka jälkeen he järkyttyivät, kun niitä käytettiin muihin kuin heidän hyväksymiin-sä tarkoituksiin.”

McIntyren mukaan postmoder-nistien on kannettava vastuu siitä, että he vähätelivät tosiasioiden tärkeyttä ja etteivät he ennakoineet toiminnastaan aiheutuvaa vahinkoa. Filosofit Daniel C. Dennett on vielä tuomitsevampi: ”Mielest-äni postmodernistien teot olivat aidosti pahoja. He ovat vastuussa älyllisestä muodista, jonka takia on kunnioitettavaa suhtautua to-tuuteen ja faktoihin kyynisesti.”

McIntyre jatkaa: ”Jos postmo-dernistit olisivat tyytyneet vain tulkitsemaan kirjallisuutta tai kult-tuurisen käyttäytymisemme taustalla olevia symboleita, tilantees-sa ei olisi moitteen sijaa.” He eivät kuitenkaan tyytyneet fiktion ja symboleihin vaan iskivät luonnon-tieteisiin asti. Tieteen kieli oli kuu-lemma seksististä ja riistävää. Ja oli

muka väkivaltaa selvittää luontoäidin piilottelemia salaisuuksia.

Totuusrelativismi omaksuttiin amerikkalaisten kreationistienkin parissa. Tieteenfilosofi Robert Pennock esimerkiksi kirjoittaa, että ”älykkääseen suunnitteluun perustuva kreationismi on kristillisen fundamentalismin ja postmodernismin äpärä”. Hänen mukaansa osa kreationisteista myönsi suoraan halunsa käyttää postmodernistista lähestymistapaa – voidakseen anastaa luonnonvalintaan perustuvalta evoluutiolta sille kuuluvan arvovalan.

Kreationistit eivät tietenkään lukenut Derridaa, Foucaultia tai muita postmodernisteja. Mutta he olivat otollinen maaperä postmodernien ajatusten siemenille.

Ironista alkuperäisissä postmodernissa hyökkäyksissä on se, että todisteisiin nojavan ajattelun hylkääminen nakersi nimenomaan niitä poliittisia tavoitteita, joita monella humanistilla ajateltiin olevan: köyhien ja osattomien aseman parantaminen.

Eräs nimi on tässä yhteydessä syytä nostaa esiin: Bruno Latour. McIntyren mukaan tämä mannermainen tieteen sosiologi katuu nuoruuden postmodernistisia seikkailujaan samaan tapaan kuin asekauppias, joka kuulee, että hänen aseellaan on tapettu viaton ihminen.

Latour harmitteli – jo vuonna 2004 –, että edelleen on kokonaisia tohtorinkoulutusohjelmia varmistamassa, että yhdysvaltalaisnuoret oppivat, että faktat ovat keksittyjä, ettei luonnollisella ja vinoutumattomalla tavalla saatavaa totuutta ole, että olemme aina kielen vankeja ja että edustamme aina tiettyä kantaa. Ja samaan aikaan ekstremistit käyttävät näitä konstruktionistisia väitteitä tuho-

takseen kovalla työllä hankittuja ja elämää pelastavia todisteita. [6] Latour jatkaa:

On selvää, että salaliittoteoriat ovat omien argumenttiemme absurdeja epämuodostumia, mutta löysän rajan yli väärälle puolelle salakuljetettujen aseiden lailla ne ovat edelleen meidän aseitamme. Epämuodostumista huolimatta on tuotemerkkimme edelleen helppo havaita teräkseen painettuina.

Latourin suoraselkäisen tunnusituksen mukaan yliopistolla harjoitettu sanamagia ei siis täyttänyt ideologisiakaan tavoitteitaan. Alkuperäinen motiivi saattoi olla köyhien ja haavoittuvien suojele vallanpitäjien riistolta, mutta yritys parantaa maailmaa päätyi lähinnä nakertamaan tieteen ja yliopiston arvovaltaa.

Akateemiseen maailmaan syntyi myös tabu-aiheita, jotka tutkijoiden ylläpitämän ryhmäpaineen vuoksi jäivät vaille yksityiskohdasta ja syy-seuraus-suhteisiin pureutuvaa tarkastelua. Tämäkin luultavimmin ruokki totuudenjälkeisyyttä. Kun tieteellistä jämäptiä ei harrastettu yliopistolla, yksinkertaistaminen ja liioittelu saivat jalansijaa muualla. Ryhmäpaineesta johtuva myötäily kääntyi sekini itseään vastaan.

Totuus pysyy muodissa

Edellä mainituista akatemian ongelmista ja trumpilaisesta valeutispuheesta huolimatta on perusteltua kysyä, onko totuus sittenkään niin heikoilla. Ehkä se jopa on entistä elinvoimaisempi. Onhan ihmisillä aina ollut omat mielipiteensä ja uskomuksensa, ja mitä kauemmas ajassa mennään

taaksepäin, sitä vähemmän tutkittu tieto on ihmisiin päässyt vaikuttamaan. Ehkä nykytilanne vain vaikuttaa huonolta. Mielipiteiden ilmaisemiselle kun on enemmän ja nopeampia kanavia.

Valheiden leviäminen saattaa lähinnä olla seurausta pikkuruisten vähemmistön harjoittamasta omien tunnelmien narsistisesta tuulettamisesta. Jotkut esimerkiksi ruokkivat huomiohakuisuuttaan ja arvostuksenkaipuaan ymmärtämällä vastapuolta tahallaan väärin ja/tai esittämällä hänet/heidät mahdollisimman huonossa valossa. Tällainen epärehellinen nettiaktivismi luonnollisesti lisää totuuteen kohdistuvia paineita.

Mielipiteiden pirstaleisuus tai edes niiden vihantäyteisyys eivät kuitenkaan tarkoita, että ihmiset väheksyisivät totuutta tai siihen liittyviä periaatteita, vaikkapa yleistä laillisuusperiaatetta. Päinvastoin: ihmisillä on aina ollut pienet yksimieliset yhteisönsä, joille he ovat lojaaleja ja jotka heitä motivoivat. Juuri tämä sitoutuminen pienyhteisöihin ohjaa ihmisiä myös yleisten laillisuus- ja oikeudenmukaisuusperiaatteiden hyväksymiseen ja ainakin jossakin määrin myös totuuteen pyrkivien perusteluiden pariin.

Pienyhteisöjä yhdistävä intressi on se, että on olemassa jokin yhteisön ideologiaa pyrkimyksiä tasapainottava vastavoima. Ilman riittävän vahvaa vastavoimaa jokin suvaitsematon ja totalitaristinen yhteisö saattaisi saada liikaa valtaa, ja lopulta se saattaisi sortaa juuri meidän yhteisöämme.

Moniarvoisessa yhteiskunnassa syyt sitoutua totuuteen, valtioon ja yhteiskuntaan ovat toisin sanoen eri ihmisillä periaatteessa samantaisia: mikään yhteisö ei saa saada valtaa päättää, miten minun/mei-

dän pitää elää, eikä mikään ei-julkinen taho saa hallita julkista tilaa. Koko liberaali demokratia oikeastaan nojaa olettamukseen, että valtaapitävät eivät kykene vastustamaan vallan väärinkäytön houkutusta. Eli jos ihmiset muistavat, että liha on heikko, totuuskin pysyy muodissa.

Jos asiaa taas katsoo evolutiivisesta perspektiivistä, ihmisla-
jin ekologinen lokero kuuluu il-
miselvästi terävapäiselle nörtille.
Emme menestyneet lihasvoimal-
la, terävillä hampailla tai tarkoila-
aisteilla vaan viikkaukella ja
yhteistyökyvyllä.

Tähän valtaamaamme mark-
kinarakoon mahtuu luonnollises-
ti myös rehti annos valehtelua ja
lajitovereiden panettelua – mikä
onkin osaselitys sille, että ylipää-
tään kykenemme kyseenalaista-
maan totuusväittämiä. Eläin, joka
osaa puhua, ymmärtää totuudesta
liikaa ollakseen uskottava.

Totuus on siis edelleen muodi-
kasta. Joissakin piireissä ja joilla-
kin nettialustoilla on suorastaan
hohdokasta etsiä virheitä muiden
totuusväittämistä. Siksi en ole huo-
lissani: järkevä päättely kykenee
voittamaan valeutiset ja salaliit-
toteoriat toinen toisensa jälkeen,
ainakin mikäli poliittiset heimot
edes välillä pääsevät puheväleihin.
McIntyren kaltaiset kynäniekat te-
kevät rationalismin voittokulun
suorastaan helpoksi.

Suuremman uhkan näenkin
tietotekniikka-alan oligarkeissa.
Hehän ovat – kenties turhamai-
suuttaan – haalineet omistuksia
myös perinteisestä mediasta. Näi-
den uusmediamogulien päähän-
pistot vaikuttavat ratkaisevasti sii-
hen, millaisen aseman avoimuus ja
rehellisyys kansalaiskeskustelussa
saavat. Minulle totuuden palve-
lijaksi ryhtyminen oli aikanaan

helppoa; onko se sitä enää lapsil-
leni? ■

ALAVIITTEET

[1] Tämän kirja-arvion otsikko on
Vladimir Vysotskin (1938–1980)
laulusta Valhe ja totuus. Siinä Valhe
ryöstää Totuudelta sen kultaiset
vaatteet ja hevosen (suom. sanat
Turkka Mali, 1988).

[2] Ajatus, että rationalismi olisi
jonkinlaista vallankäyttöä, ei ole
laajalle levinnyt, mutta sillä on
kannattajia yliopistossakin. Eme-
ritaprofessori Leena Koski esimer-
kiksi kirjoittaa, että ”Logiikan ja
rationaliteetin kieli ja kielen kan-
tamat toimintatavat ovat väkivallan
kieltä” (Teoksessa Mikä ero? – Kak-
sikymmentä kirjoitusta yhteiskun-
nasta, kulttuurista ja sukupuolesta,
toim. Turunen, M. & Roivas, M.
2003. SKS. Helsinki.). Osa koulu-
tetuimmistakaan ihmisistä ei näytä
ymmärtävän eroa sen välillä, mikä
on vallan väärinkäyttöä ja mikä on
pätevää – ja siksi auktoritatiivista
– argumentointia.

[3] Eniten näree herätti Helsingin Sa-
nomien (3.4.2021) pääkirjoituksen
virke: ”Mitä kauemmas tieteen yti-
mestä edetään yhteiskunnallisille,
humanistisille ja lopulta taiteelli-
sille aloille, sitä vähemmän aka-
teemisessa kilpailussa käytetään
empiriaa ja sitä enemmän ideologi-
aa.” On kuvaavaa, että näin maltil-
linen yleistyys sai monet esittämään
boikottikehotuksia lehteä kohtaan.
Taloustieteilijä Markus Jäntti esi-
merkiksi suositteli, että kollegat
eivät vastaisi puhelimeen tai säh-
köpostiin, kun toimittaja soittaa.
Tieteen henkeen kuuluva reaktio
olisi kuitenkin ollut todeta seura-
vaa: ”Tiedämme, että joihinkin hu-
manistisiin ja sosiaalietieteisiin
tutkimusaloihin suhtaudutaan en-
nakkoluuloisesti. Olemme kiitol-

lisia tästä keskustelunavauksesta
ja sen suomasta mahdollisuudesta
puolustaa kyseisillä aloilla käytet-
tyjä menetelmiä”. (Hullunkurisen
tilanteesta tekee se, että Helsingin
Sanomia moititaan usein myös
myötämielisestä suhtautumisesta
niin kutsuttuun cancel cultureen,
jossa eri tavoin ajattelevilta koe-
tetaan estää tilaisuus ajatustensa
esittämiseen.)

Päätoimittaja esitti myöhemmin
ympäripyöreän anteeksipyyntö-
n, todeten muun muassa seuraavasti:
”...lehti asettuu tieteenharjoittajien
kanssa pikemminkin samalle kuin
eri puolelle yhteiskunnallisen ilma-
piirin muuttuessa.” Jää avoimeksi,
mihin yhteiskunnallisen ilmapiirin
muutokseen tässä viitataan.

[4] Kokemuksellisuuteen vedotaan,
kun halutaan estää miehiä esit-
tämästä ajatuksiaan syrjinnästä:
”Hyvähän sinun, etuoikeutetun he-
teromiehen on sanoa; tietenkään
sinulla ei ole kokemuksia syrjivis-
tä rakenteista.” Osa on omaksu-
nut ajatuksen syrjivistä rakenteista
niin vahvasti, että heiltä on mennyt
usko ihmisen kykyyn nähdä toista
ihmistä ihmisenä, sattumanvarais-
ten rotu- ja sukupuoli-identiteet-
tien ylitse. Aivan kuin yhteiskun-
nasta voitaisiin tehdä syrjimätön
vain lokeroimalla ihmisiä lisää.

[5] Esimerkiksi Maria Pettersson kir-
joittaa, että ”jokainen täysi-ikäinen
suomalainen on seksisti, halusipa
sitä tai ei” (teoksessa Maria Ohisalo
& Arno Kotro, toim.: Sinua on pe-
tetty. Like, 2019).

[6] Suomessa muun muassa Mar-
ja-Liisa Honkasalo on tutkimuk-
sissaan nojannut Bruno Latourin
uran alkupään ajatteluun. Honka-
salo kirjoittaa: ”Latour osoitti fak-
tat hybrideiksi, joihin kiteytyvät
luonnontieteellisen tutkimuksen
tulokset ja niiden seurauksena syn-
tyneet yhteiskunnalliset käsitykset,

joita alamme pitää faktoina” (teoksessa Marja-Liisa Honkasalo & Kaarina Koski toim. [2017]: Mielen rajoilla – Arjen kummat kokemukset. SKS. Helsinki.). Eksegetiikan professori Martti Nissinen vastasi edellä mainittuun Helsingin Sanomien pääkirjoitukseen samassa

hengessä (HS 6.4.2021): ”Olen oppinut, ettei akateeminen ihannetila ole ideologioiden puute vaan niiden (itse)kriittinen tunnistaminen ja koetteleminen.” Akateeminen ihannetila on kuitenkin se, että tutkimus tuottaa mahdollisimman paljon ja mahdollisimman oikeaa

ja tarkkaa tietoa. Joillakin aloilla tutkimus saattaa toki hyötyä siitä, että tutkija tunnistelee aatemaailmojaan, mutta sellaisen nostaminen ihanteeksi haiskahtaa jo huuhaalta. ■